

Cand.mag. i historie og videnskabshistorie fra Københavns Universitet og University of Cambridge.

Ph.D-stipendiat ved Københavns Universitet siden september 2017 med et projekt om forbindelserne mellem landskabsopfattelser hos landskabets forvaltere og de fysiske forandringer i omgivelserne 1870-2007.

Keywords: Affald, videnshistorie, agnotology, vidensindsamling, forvaltning, Danmark, 1960-1990.

„LOSSEPLADSEN FORMODES AT VÆRE UNDER AFVIKLING.“¹

Om affaldshåndtering og vidensindsamling i 1970'erne.

Lossepladser var engang ganske almindelige og lå spredt ud over landet. I dag er det de færreste, der ved, hvor affaldet ender. Samtidig rapporterer vandværker om forurenede grundvand, mens såkaldte generationsforureninger som Cheminova ved Harboøre Tange eller Grindstedværket kalder på politisk handling mod gammel forurening. Mens der i dag er en forventning om, at affald behandles miljømæssigt forsvarligt, var der frem til 1974 meget få regler, der skulle beskytte miljø og grundvand. De store forureningsager påkalder sig ofte spørgsmålet „Vidste man virkelig ikke bedre?“. Denne ide om fortidens uvidenhed eller ignorance er udgangspunkt for artiklens undersøgelse af en lokal losseplads i Tømmerup på Vestsjælland mellem 1961 og 1980. Med fokus på en lille losseplads undersøger artiklen, hvordan uvidenhed og bejlighed spillede ind i den tidlige fase af affaldshåndtering i Danmark.

Vestsjælland, omtrent fem kilometer fra Kalundborg, ligger den lille landsby Tømmerup med hvidkalket kirke og gadekær med andehus. Landsbyen ligger bag en banke, man kører langs med, hvis man kører fra Tømmerup til den

1 Rambøll 1975, 19.

næste landsby. Det er et sted som så mange andre i Danmark; en lille landsby der indtil 1966 udgjorde et sogn og en sognekommune med alt hvad hørte til af plejehjem, kommune- og friskole, forsamlingshus og andelsmejeri.

Administrationen i Tømmerup Kommune bestod af sognerådet og en sekretær, hvilket gjorde at sognerådet havde en bred vifte af ansvarsområder, de skulle dække: Social forsyning, skatteopkrævning, skolepolitik, vejsyn og offentlig sundhed. I 1960'erne blev også affaldshåndtering sognekommunens ansvar. Helt konkret skete det i 1961, da landmanden Thyge Nielsen henvendte sig til sognerådet og tilbød, at kommunen kunne leje hans grusgrav og anvende den som losseplads.² Hvordan Thyge Nielsen var kommet på ideen i første omgang, melder historien intet om. Et par måneder senere havde sognerådets sundhedskommission godkendt lossepladsen, og så åbnede Tømmerup Losseplads. Mellem 1961 og 1977 anvendte først Tømmerup Kommune og siden Kalundborg Kommune grusgraven som losseplads.

Lossepladsen i Tømmerup viser, hvad det betød for et landskab og et sted, at der ikke fandtes retningslinjer eller planer for affaldshåndtering før 1973, da miljøbeskyttelsesloven blev indført. Da Tømmerup Kommune indrettede lossepladsen i grusgraven, var der ingen planlagt håndtering af affald i de mængder, der kom til lossepladsen. På den måde er Tømmerup losseplads ét eksempel på de mange lossepladser, der fandtes rundt om i Danmark. Helt generelt blev mergelgrave, grusgrave og mosehuller anvendt som lossepladser eller fyldpladser.³ De fleste (fra provinsen) vil nok kunne erindre, hvor den gamle losseplads var i deres nærområde.

Med miljøloven fra 1973 blev det gjort lovpligtigt at indrette lossepladser med foranstaltninger mod grundvandsforurening. Der opstod herved en opdeling af lossepladser i kontrollerede og ukontrollerede, og de ukontrollerede lossepladser gik fra at være praktisk anvendelige til afskaffelse af affald til at blive potentielle miljøproblemer. Set i lyset af de praktiske foranstaltninger omkring lossepladsdrift kom den efterfølgende miljøpolitik til at fremstå både som én lang oprydning, men også som en opadstigende kurve af lærdom. I hvert fald officielt, for selvom det hurtigt (og nok altid) stod klart, at lossepladser kunne være sundheds-såvel som miljøskadelige, blev der anlagt nye lossepladser, og de eksisterende blev udvidet frem til 1990'erne.

Skiftet fra, at det var alment accepteret at anlægge ukontrollerede, uplanlagte lossepladser – med datidens ord 'fyldpladser' – til at lossepladser skulle være planlagte og anlagt med kontrolleret afvanding, rensning og opfyldelsesplan skete altså i løbet af ganske få år. Som sådan et klassisk paradigmeskifte i synet på og brugen af menneskets omgivelser. I lyset af de planlægningsbegejstrede 1970'ere

2 Vestsjællands Amtskommune 1982.

3 Nørrevang m.fl. 1975, 11:301.

kommer 1960'erne derfor til at fremstå som et laissez faire årti, hvad angår anvendelsen af omgivelserne som depoter for affald og megen anden anvendelse af de fysiske omgivelser.

I dag ser vi stadig resterne af disse praksisser. Både i store prominente og problematiske sager som Grindstedværkets forurening og dumpning af kemikalier i Kærgård Klitplantage og Cheminova ved Harbøre Tange, men også i de mange, mindre lossepladser, hvor industriaffald og andet affald nu er ved at sive ned til grundvandet med lukning af vandværker og vandforsyninger til følge.⁴ De grelle eksempler på forurening og skødesløs omgang med affald virker fremmede på os i dag, og det er netop denne fremmedgørelse, der gør det væsentligt at undersøge, hvordan vidensopfattelser og praksisser tilsyneladende har ændret sig drastisk på relativt kort tid. Historien om Tømmerup er en historie om konsekvenserne af overgangen fra et videnssystem (eller verdensopfattelse) til en anden. Det er derfor værd at undersøge, hvordan man kan forstå affaldshåndtering som et vidensproblem i overgangene mellem et løst administrativt system og et mere styret, planlagt system.

Artiklen baserer sig på et bredt kildemateriale af breve og referater fra Tømmerup Kommunes sundhedskommission, ligesom klagesager sendt til Kalundborg Kommunes tekniske afdeling, såvel som kommunens tekniske rapporter, registreringer og brevvekslinger angående drift af og kontrol af lossepladsen, også indgår. Sidst skal nævnes Vestsjællands Amtskommunes og Miljøministeriets vejledninger for registreringer af lossepladser. Dette brede kildemateriale giver indblik i, hvordan viden om en lokal losseplads indgår på forskellig vis i forskellige sammenhænge.

Mens affalds- og videnshistorie således danner rammen om artiklen, er hovedfokus spørgsmålet om, hvordan forskellige videnspraksisser kan bidrage til en forståelse af udviklingen og forandringen af landskabet i en mindre dansk sognekommune. Ikke mindst hvordan vidensindsamling har bidraget til forandringer i landskabet.

Mens den offentlige forvaltning godt kunne påpege, at lossepladser ideelt set var uønskede, vandt den praktiske foranstaltning. Især mødet med nye former for affald krævede en omstilling, uden at man var klar over hvordan. Det er derfor værd at undersøge helt konkret, hvordan lossepladsen i Tømmerup opstod, og hvordan den afspejler skiftende miljøforståelser, såvel som skiftende forståelser af vidensindsamling og registrering. I den henseende arbejder jeg ud fra en forståelse af uvidenhed, som jeg vil præsentere nærmere nedenfor.

4 Bjerre 2019.

Viden og uvidenhed

Det voksende felt af „videnshistorie“ som også dette temanummer indskriver sig i, arbejder især med viden som cirkulation. Hvis man følger den schweiziske videnshistoriker Phillip Sarasin, består viden af cirkulation af ideer. Viden skal forstås som non-hierarkisk og cirkulerende mellem mennesker og steder. At afgøre, hvad der gælder som viden, kræver en undersøgelse af kontekst og aktører.⁵

Som sådan adskiller videnshistorie sig måske ikke stort fra nyere videnssociologiske teoridannelser og begrebsapparater, som også den tyske historiker Simone Lässig har pointeret.⁶ Man kan f.eks. spørge, om ikke Sarasins forslag om at undersøge ordning af viden, repræsentationsformer og vidensaktører stemmer godt overens med Bruno Latour og andre aktør-netværk-teoretikeres anskuelser af viden som oversættelse gennem repræsentationer.⁷ Hos Latour såvel som hos Sarasin er viden især oversættelse af noget ‘virkeligt’ til en anden form, f.eks. tal eller andre repræsentationer. Disse oversættelser cirkulerer herefter mellem medlemmer af det, som den polske mediciner Ludwik Fleck kaldte *Denkkollektiv*, og former såkaldte *Denkstile*; grupper med et fælles tankegods og et fælles sprog til at udtrykke dette tankegods og tænkestil.⁸

I denne artikel beskæftiger jeg mig kun i mindre grad med viden som cirkulation. I stedet vil jeg undersøge, hvordan viden ligger til grund for forandringer i praksisser, og hvordan tidlig lossepladsdrift kan forstås som uvidenhed eller ikke-viden.

Uvidenhed er i et moderne videnssamfund negativt. Hvis „viden er magt“, er det at handle i uvidenhed udtryk for dumhed. Mere viden vil derfor uvægerligt føre til bedre beslutninger, hvis man følger denne tankegang. Uvidenhed burde automatisk forsvinde, i takt med at den videnskabelige udvikling gør os klogere på sundhed, klima og sygdomme. Der er dog det men, at der ikke altid handles på ny viden, men at ny viden også kan ignoreres, hvis den er ubelejlig af forskellige årsager.⁹

Den amerikanske historiker Robert Proctor har foreslået begrebet *agnotology* som indgang til en forståelse af uvidenhed. Begrebet, som Proctor udviklede sammen med den amerikanske lingvist Iain Boal, stammer fra det græske *agnosis*, der betyder ikke-viden.¹⁰ I en forståelse af ikke-viden eller *agnotology* som noget fleksibelt, og ikke blot fravær af viden, har Proctor anvendt begrebet til at undersøge den amerikanske tobaksindustri forsøg på at undersøge eller dække

5 Sarasin 2011, 164.

6 Lässig 2016, 34–36; Simonsen og Skouvig 2019, 5–6.

7 Sarasin 2011, 167; Latour 2011.

8 Sarasin 2011, 165; Fleck 1980, 109ff.

9 Uekötter 2013, 47.

10 Proctor 2008, 27.

over farerne ved rygning. I Proctors forståelse bliver *agnotology* derfor en bevidst uvidenhed. Dermed bliver uvidenheden også en magtudøvelse, hvor (kapital)interesser får indflydelse på, hvilken viden der er tilgængelig, og hvilken viden der bliver udbredt.¹¹

En lignende anvendelse finder man hos den tyske historiker Frank Uekötter. Uekötter fremsætter et andet eksempel, som handler om majsdyrkning i Tyskland i det 20. århundrede.¹² Majs er som foderafgrøde en nem måde at skaffe billigt foder, da majs indeholder meget plantestof. Den skal dog ikke dyrkes mere end to år i træk, da det forøger risikoen for jorderosion og udpining. Faktum var dog, at i efterkrigstidens Tyskland blev majs dyrket mange år i træk med hjælp fra gylle og kunstgødning. Landbrugskonsulenter underspillede farerne ved monokulturer til fordel for fordelene ved majs som foderafgrøde, mens agronomer advarede mod fascinationen af majs. Fordelene ved det hjemmedyrkede foderstof vandt over skeptikernes forbehold over for majs. I den kontekst blev uvidenheden skabt og bibeholdt af forskellige interessenter, og der var et sammenstød mellem akademisk viden, og hvad der skete i praksis.

Uekötters eksempel understreger – også med henvisning til videnssociologiske studier – at viden er et socialt produkt, hvor diverse aktører – humane og non-humane – indgår i mangeartede relationer. Viden er ikke en konstant, men kan aflæres, omlæres og ignoreres. Det er i den sammenhæng nødvendigt at overveje et begreb som „bejlig viden“. I visse tilfælde kan det være bejligt at ignorere ting, hvis det er besværligt at ændre dem. Uvidenhed kan kort sagt være mange ting.

Begrebet bejlig uvidenhed eller „uskyldig“ uvidenhed er gennemgående for min analyse, der er delt i to. Først undersøger jeg praksisserne omkring anlæggelsen af en losseplads i en tidligere grusgrav. Her vil jeg fokusere på, hvordan lossepladsen fungerede som en praktisk løsning på et konkret problem i en mindre landkommune. Det er vigtigt at afdække disse praksisser, da anden del af artiklen beskæftiger sig med vidensindsamling på lossepladsen, efter at den lukkede i 1979. De to fokuspunkter er vigtige for at forstå, hvordan forandrede miljøforståelser helt konkret påvirkede den daglige administration og omgang med et sted som en losseplads, og hvordan disse igen var påvirkede af nye forståelser af, hvilke informationer der var gyldige og nødvendige.

Lossepladspraksis på landet: Tømmerup

Affald er et eksempel på noget, man hellere vil ignorere, selvom det både nu og tidligere har været et praktisk problem, som krævede en løsning her og nu. Måske

11 Ibid., 11.

12 Uekötter 2013, 45.

af den årsag har affaldshåndtering som praksis ikke tiltrukket megen opmærksomhed. Vores omgang med affald – hvad der sker med det, og hvor det ender – er for det meste forblevet underbelyst. Trods affaldets umiddelbare fremtrædende rolle i det moderne samfund er ændringer i dagrenovationen hurtigt blevet ny hverdag. Man vænner sig til nye containere, affaldsskakter og renovationsordninger.¹³

Måske netop på grund af det hverdagsagtige ved affald og skrald handler meget lidt affaldshistorie om, hvad der sker med affaldet, når det bliver kørt væk. Mens antropologer har beskæftiget sig med relationen mellem menneske og affald, og arkæologer har beskæftiget sig med den materielle del af affaldets historie, har fokus for historikerne ligget på renovationselskaber eller udviklingen af materiel til affaldshåndtering.¹⁴ Derudover har historikere og etnologer oftest undersøgt urbane affaldsproblemer, hvilket i sig selv ikke er odiøst, da koncentration af mennesker automatisk resulterer i større affaldsmængder på et afgrænset område.¹⁵

Byer har traditionelt haft de største affaldsproblemer i længst tid. Det ændrede sig dog i 1960'erne, da affald i stigende grad også blev et problem på landet. Mens de større byer allerede sidst i 1800-tallet havde fået dagrenovation og affaldssystemer, er det mere usikkert, hvad der foregik på landet. Ofte var møddingen endestationen for affald, men med nye materialer, såsom plastic og konservesdåser, steg mængden af affald, der ikke umiddelbart kunne komposteres eller gives til svin og høns.¹⁶ Dette røg ofte ud på lossepladser i mergelgrave, grusgrave og moser. Disse var ofte privatejede jorder, og generelt er der ikke megen viden om denne form for losseplads.¹⁷

I Tømmerup Kommune på Vestsjælland foregik det på lignende vis. Sognet og kommunen rummede omkring 1200 mennesker, og i 1962 beskæftigede de fleste sig med landbrug.¹⁸ Man må gå ud fra, at affaldet på gårdene ofte begrænsede sig til organisk affald, som blev smidt på møddingen eller givet til svin og høns. Andet kunne brændes eller genbruges.¹⁹ Behovet for en offentlig losseplads i Tømmerup må derfor være opstået i forlængelse af ændrede indkøbsvaner – mere pap, papir og konservesdåser, og dermed flere genstande der ikke umiddelbart kunne genbruges i husholdningerne.

Da landmanden Thyge Nielsen udlejede sin grusgrav i sommeren 1961 var det i første omgang for et år. Kontrakten mellem Nielsen og Tømmerup sogneråd an-

13 Dette lader til at være en international tendens: Se Köster 2017; Stokes, Köster, og Sambrook 2013; Strasser 2000.

14 Rathje, og Murphy 1992, Douglas 2002 (1966).

15 Mordhorst og Risom 2012; Hilden 1973; Mikkelsen 1992.; Engberg 1999.

16 Nørrevang m.fl. 1975, 11:281; Strasser 2000.

17 Men også i byen blev lavtliggende områder i byer brugt som fyldpladser. Se f.eks. Andersen 2012.

18 Trap 1954, 3:499.

19 Denne praksis nævnes også i kommunalsager fra 1960'erne om tilslutning til dagrenovation.

giver, at han selv skulle sørge for at modtage affaldet fra kommunens indbyggere og sikre sig, at der ikke kom folk udefra for at aflevere skrald. I leje og arbejdsomkostninger ville han få 1000 kroner årligt.²⁰ Den eneste viden, Thyge Nielsen behøvede at besidde, var altså kendskabet til kommunens beboere. Det må siges at være en udpræget lokal og afgrænset viden, der satte grænser for hvem, der kunne varetage driften. Det sætter i øvrigt også grænser for den senere dokumentation af, hvem der rent faktisk afleverede affald. Der findes ingen oversigter eller regnskaber med mængder, eller hvor de kom fra. At dette fik konsekvenser senere hen, vender jeg tilbage til senere i artiklen.

På lossepladsen indebar opsynet, at Nielsen med jævne mellemrum skulle brænde affald af, fordele affaldet ordentligt og minimere rotteplager.²¹ Der er ingen anvisninger på, hvordan affaldet skulle fordeles, hvilket kan virke som en detalje, men den er interessant, hvis man prøver at forstå lossepladsdrift som en del af professionaliseringen af offentlige opgaver. De manglende anvisninger til det privat-offentlige samarbejde mellem Thyge Nielsen og Tømmerup Kommune i forhold til affaldshåndtering kan tolkes ind i en ramme af uvidenhed: Der var ingen professionel biolog eller planlægger ansat i Tømmerup Kommune, så derfor vidste de ikke bedre. Dog forklarer det ikke, hvorfor man gjorde, som man gjorde.

Fra Thyge Nielsens egen henvendelse til sognerådet over sognerådets behandling af sagen til sundhedskommissionens stillingtagen gik der kun et par måneder. En temmelig effektiv sagsbehandling, der viser, hvordan praksissen omkring indretningen af en losseplads formentlig først og fremmest handlede om at løse et praktisk problem i kommunen. Når først affaldet var placeret hos Thyge Nielsen, lå ansvaret hos ham, og hvordan den videre behandling skulle være, var op til ham. Det afspejler en tiltro til Thyge Nielsens praktiske evner: Han kunne godt fordele affaldet, brænde det af og kaste lidt jord på resten. Det praktiske udgjorde altså en god del af spørgsmålet om affaldshåndtering. De gener, der måtte opstå, såsom rotter og papirflugt, skulle han så vidt muligt selv begrænse.

I de første år var det formodentlig gratis for indbyggerne at anvende lossepladsen, for der er ingen anvisninger om priser eller afgifter, og det lader heller ikke til, at affaldet blev afhentet hos indbyggerne. En egentlig offentlig dagrenovation var der derfor ikke tale om. Dog modtog sognerådet i 1964 et brev fra vognmandsfirmaet Bdr. Tofteng – der må være blevet opmærksom på affaldsproblemet uden for de store byer – med et tilbud på fast dagrenovation til en række sogneråd på Vest- og Sydsjælland. De skrev: „Med de stigende mængder affald bliver spørgsmålet om en fast ordning for dagrenovation stadig større, selv for mindre kommuner, ligesom problemet med at finde velegnede pladser til affaldet vokser“.²² Sognerådet tog ikke imod tilbuddet fra Brd. Tofteng.

20 Brev fra sognerådet til Thyge Nielsen.

21 Ibid.

22 Brev til Tømmerup Sogneråd (o.m.a. kommuner) fra Bdr. Tofteng, 1964.

De sparsomme oplysninger om den daglige drift af en vestsjællandsk losseplads understreger i sig selv en forståelse af lossepladser som nødvendige onder, der – hvis ikke andet – så i det mindste kunne bruges til at fylde huller op med. Lossepladser afspejler et særligt nytte-forhold til omgivelserne. I Thyge Niensens tilfælde var grusgravningen ophørt, og man må gå ud fra, at den store grusgrav lå ubenyttet hen. Det må derfor have været nærliggende for Nielsen at foreslå en ny udnyttelse, så det ikke groede til i krat. Især fordi det var gammel praksis at anvende „tomme huller“ som grusgrave, mergelgrave og moser til aflæsning af skrald og skrammel. Lossepladsdriften synes historisk at være præget af det forhåndenværende søms princip: Man benyttede de forhåndenværende steder, hvor man kunne placere skraldet. Samtidig gjorde de involverede, som de mente, var mest praktisk. På den måde er pragmatisme måske det mest dækkende ord for lossepladsdriften. Thyge Niensens logik med at udlægge sin grusgrav som en losseplads kan siges at være en forlængelse af et eksisterende nytte-forhold til omgivelserne og en temmelig pragmatisk tilgang til at anvende et ellers uanvendeligt stykke jord.

Aftalen mellem kommunen og Thyge Nielsen blev løbende fornyet, og da Tømmerup Kommune indgik i en frivillig sammenlægning med Kalundborg Kommune i 1966, overtog den nye Kalundborg Kommune aftalen med Nielsen. Efter kommunesammenlægningen lukkede Kalundborg Kommune deres egen hidtidige losseplads inde midt i Kalundborg by og samlede al dagrenovation på Tømmerup losseplads.²³ Thyge Nielsen solgte så i 1967 stedet til Kalundborg Kommune, og man må formode, at han derefter ikke længere tog aktiv del i arbejdet på lossepladsen. Dog blev lossepladsen kaldt ‘Thyge Niensens losseplads’ i den officielle meddelelse fra Kalundborg Kommune, der blev trykt i Kalundborg Folkeblad i 1966.²⁴

Kommunesammenlægningen udvidede lossepladsens opland betydeligt. Før kommunesammenlægningen havde lossepladsen potentielt dækket behovet hos ca. 350 husstande.²⁵ Den nye Kalundborg Kommune (inkl. Tømmerup) havde derimod ca. 3500 husstande.²⁶ De mange nye husstande blev yderligere suppleret af industriaffald fra den voksende industri i Kalundborg. Industriaffaldet vender jeg tilbage til senere i artiklen, men først skal den praktiske betydning af kommunesammenlægningen udfoldes.

23 Kommunesammenlægningen mellem Kalundborg og Tømmerup inkluderede ikke de resterende sognekommuner, der først blev indlemmet i Kalundborg kommune i 1970. I øvrigt blev lossepladsen i Kalundborg by siden til stadion og rekreativt område – som det skete mange steder. I København kendes det f.eks. fra Lersøparken på Ydre Østerbro.

24 Kalundborg Kommune, 1966.

25 Trap 1954, 3:499.

26 Danmarks Statistik 1966, 9.

Kommunalreformen og de nye planlove

Kommunalreformen fra 1970, og ikke mindst de efterfølgende planlovsreformer, var af afgørende betydning for forandringer i det fysiske landskab. Råstofloven fra 1972 om begrænsning af udvinding af råstoffer samt reetablering af tidligere råstofgrave blev fulgt op af miljøbeskyttelsesloven fra 1974 og loven om lands- og regionplanlægning fra samme år. Alle tre lovpakker var forankrede i en bekymring over anvendelsen af de fysiske omgivelser. Hvad end det var forurening, spredt urbanisering eller råstofgravning.²⁷

Som resultat af kommunesammenlægningerne faldt antallet af kommuner fra 1367 til 257, og ligeledes blev amterne reduceret fra 22 til 13.²⁸ Både kommuner og amter blev dermed større. Kommunalreformen ændrede både kommunestrukturer og ansvarsfordeling,²⁹ og miljøspørgsmål blev placeret i de nye amtskommuner med tekniske forvaltninger i de enkelte kommuner.

Planloven, der kom i kølvandet på kommunalreformen, gav arbejde til de nye, større forvaltninger, da den påbød alle kommuner at udarbejde planer for fremtidig arealanvendelse. Amtskommunerne skulle udarbejde regionplaner, der igen skulle afstemmes med landsplanerne. De nye amter skabte således i løbet af 1970'erne et væld af planer for affaldshåndtering, skoler, offentlig transport og naturforvaltning. Planerne blev lagt ud til offentlig diskussion og til evaluering i kommunerne.

I miljøbeskyttelsesloven fra 1974 blev det pålagt kommunerne at udarbejde miljøplanlægning for fremtidig anvendelse af de fysiske omgivelser. Mindst lige så vigtig var dog kravet om miljømæssig kortlægning.³⁰ Altså en registrering af eventuelle miljøfarlige forhold i kommunerne. At skabe indhold i alle planerne – samt at skabe planer med rod i virkeligheden – krævede en omfattende videnindsamling. Især i forhold til forurening var der en opfattelse af udbredt mangel på viden. Som ingeniørfirmaet Rambøll-Hannemann skrev i deres rapport om fælleskommunale affaldsløsninger: „På indeværende tidspunkt haves her i landet kun begrænset viden om mængden og sammensætningen af perkolat [forurennet overfladevand fra lossepladser] fra en losseplads med biologisk nedbrydeligt affald“.³¹ Vejledningerne handlede derfor i høj grad om fremtidige miljøhensyn og mindre om, hvad der skulle ske med de lossepladser, der allerede var i brug.

Samtidig kan man se planerne om den fælleskommunale affaldsløsning som en professionalisering af affaldshåndteringen; måske både som en konsekvens af tidligere tiders mangler, men også som et udtryk for en større interesse i eks-

27 Lov om by- og landzoner, råstofloven osv. Se også Hilden 1973, 154.

28 Hilden 1973, 162.

29 Eldrup 1980, 163.

30 Miljøstyrelsen 1974, 4.

31 Rambøll 1975, 4.

pertviden og professionel understøttelse i håndteringen af forurening. Det var altså ikke længere nok at kende alle i sognekommunen, nu blev det også vigtigt at forholde sig til fremtidige affaldsmængder såvel som spørgsmål om eventuel fremtidig forurening fra det afstrømmende perkolat.

Tømmerup losseplads, fortsat

Med Kalundborg Kommunes overtagelse af lossepladsen gik affaldshåndteringen fra privat til offentligt regi. Mellem 1967 og 1979 blev den drevet som en almindelig „traditionel“ losseplads. På en sådan losseplads blev slam og affald læsset af og skulle blot fordeles jævnt og jævnlige dækkes med jord, mens der ikke blev taget hensyn til andre miljøproblemer, der kunne opstå. Om det virkede efter hensigten, er tvivlsomt, for som Fredningsstyrelsen konstaterede under et kontrolbesøg i 1971: „*Lossepladsen er utroligt rodet og dårligt drevet [...] Betænkelig lugt af kemikalie-affald*“.³²

De statslige myndigheder var altså klar over problemerne med lossepladser som den i Tømmerup, og da miljøloven trådte i kraft i 1974 var indretningen af lossepladser også en væsentlig del af loven. Efter den nye lov blev ukontrollerede lossepladser ulovlige. Her dækker det ukontrollerede over manglende kontrol med grundvand og forurening, og ikke nødvendigvis over, om lossepladsen var tilladt af den lokale sundhedskommission eller kommunen.³³ I stedet for at være i privat regi skulle affaldshåndtering herefter styres og planlægges af kommunernes tekniske afdelinger i samarbejde med de nye amtskommuner.

I Tømmerup betød det, at lossepladsen reelt var ulovlig, da de nye regler omdannede den til en *ukontrolleret losseplads*. Kategoriseringen viser, hvor enkelt det er administrativt at ændre praksisser fra lovlige til ulovlige. Selvom man på dette tidspunkt godt vidste, at denne type lossepladser var kilder til forurening, og at de allerede var gjort ulovlige, er der dog ikke tegn på, at det i praksis ændrede sig i Tømmerup. Tværtimod lader det til, at deponeringen af skrald og affald blev intensiveret i løbet af 1970'erne.³⁴ Dermed var det tydeligt, at grusgraven i Tømmerup ville være fyldt op med affald inden for en overskuelig fremtid.

På et lokalt borgermøde i 1974 lovede borgmesteren pladsen lukket inden for et år, og området omdannet til et rekreativt område.³⁵ I mellemtiden måtte den resterende plads udnyttes så effektivt som muligt. Et led i en mere effektiv udnyttelse af pladsen var indkøbet af en såkaldt kompaktor i 1974. En maskine, der findeler affaldet, så det fylder mindre og kan spredes ud over det allerede udlagte

32 Fredningsstyrelsen 1971.

33 Rambøll 1975, A.2.

34 Larsen, Stads- og havneingeniør 1977.

35 Kirk, 1974.

affald. Dermed ændrede opfyldningsmåden sig. Fra at man blot fyldte på fra et hjørne og kørte jord ud over indimellem, skulle affaldet nu findeles og placeres af lossepladsmænd. Da der skulle være en til at køre kompaktoren og en til at fordele jorden over affaldet, blev bemanningen fordoblet.³⁶ Kompaktoren var den første professionelle maskine, der blev anskaffet til pladsen, og den indvarslede tydeligvis en forandring i opfattelsen af lossepladsen. For modsat aftalen mellem Thyge Nielsen og Tømmerup Sogneråd vidner kompaktoren og de nyansatte pladsmænd om en spirende systematisering af lossepladsdriften.

Samtidig var kompaktoren og de nye pladsmænd med til at afgrænse lossepladsen udelukkende som et sted for affald og ingen andre aktiviteter.³⁷ I og med at kompaktoren kvaste affaldet, satte den nye praksis en stopper for klunsning, der ellers var udbredt på lossepladsen, og som havde været tilladt under sognekommunens sundhedsvedtægter.³⁸ Klunsning har været en udbredt affaldspraksis, og som Susan Strasser påpeger, har der været en tæt sammenhæng mellem mangelsamfund, klunsning og evnen til at reparere ting (bricolage).³⁹ Enkelte beboere klagede netop over forbuddet mod klunsning med henvisning til et øget fokus på miljøproblemer, arbejdsløshed og genanvendelse. Som en skrev: „Forleden dag var min kone og jeg kørt ud til lossepladsen i Tømmerup for at finde nogle brugbare materialer. Ved porten blev vi afvist af en kontrollør, der sagde, at efter man havde anskaffet en knusemaskine var det ikke længere tilladt at gå rundt og finde brugbare ting som andre havde kasseret“.⁴⁰ Affaldet og dermed lossepladsen blev altså ikke set som én stor masse af ubrugelige, eller forurenende genstande, men snarere som et transitsted fra en ejer til en anden.

Mens kompaktoren skulle sikre ekstra plads på lossepladsen tog kommunen i 1975 de første skridt til planlægningen af en ny losseplads, der skulle afløse Tømmerup losseplads. Den nye losseplads skulle indrettes efter en vejledning fra Miljøstyrelsen og ville derfor få status af at være en *kontrolleret* losseplads. Det krævede kontrol med affaldssammensætning, tildækning, nedbrydning, dræning osv.⁴¹ Alle nye lossepladser skulle fra 1974 leve op til de krav, der først og fremmest gjaldt sikring mod nedsivning af forurenende vand til grundvandet.⁴²

I modsætning til anlæggelsen af Tømmerup Losseplads kom planlægningen og indretningen af den nye losseplads til at tage et par år. Først skulle en passende grusgrav findes, som kunne fungere som „skål“ for lossepladsen. Dernæst skulle ejerne af grusgravslodderne kontaktes og tilbydes ekspropriation ud fra de

36 Notat fra Stads- og Havneingeniøren, Kalundborg Kommune 1974.

37 Eller udlejning af lossepladsen til den lokale jagtforening eller som kulisse for omegnens bilshow.

38 Sundhedsvedtægter for Tømmerup Kommune.

39 Strasser, 2000, 11-12.

40 Brev fra borger til Kalundborg Kommunes tekniske afdeling, 1975

41 Miljøstyrelsen 1974, 3.

42 Kalundborg Kommune, teknisk afdeling 1975.

planer, som ingeniørfirmaet Enviroplan havde lavet. Lossepladsen skulle drænes, sikres mod papir- og plasticflugt, og nedsvivende perkolat skulle samles i bassiner. Danmarks Geologiske Undersøgelser skulle fastslå lerlagets tykkelse, da det skulle fungere som en membran under affaldet. Herefter skulle planerne forelægges amtskommunen og Miljøstyrelsen, der skulle godkende indretningen af lossepladsen. Først derefter kunne den endelige lokalplan – som også var et nyt planlægningsinstrument i 1970'erne – udlægges til offentlig debat og godkendes af kommunalbestyrelsen. Sidst, men ikke mindst, skulle kommunen fremlægge en plan for, hvilke typer affald der var tilladte, og hvilke der ikke var tilladte på den nye losseplads. Disse nye krav og beslutningsgange gjorde, at lossepladsen tidligst kunne tages i brug i 1979.⁴³

Mens planlægningen af den nye miljøsikrede losseplads stod på, fortsatte den daglige drift af Tømmerup Losseplads. På trods af borgmesterens løfter om lukning fra 1974 var lossepladsen stadig i brug i 1977. I oktober lå affaldet på Tømmerup Losseplads allerede over terræn, og da kommunen var forpligtet til at dække lossepladsen med 80 cm muldlag som afslutning, måtte den finde på en hurtig løsning, hvis ikke affaldet skulle skabe et nyt bjerg.⁴⁴

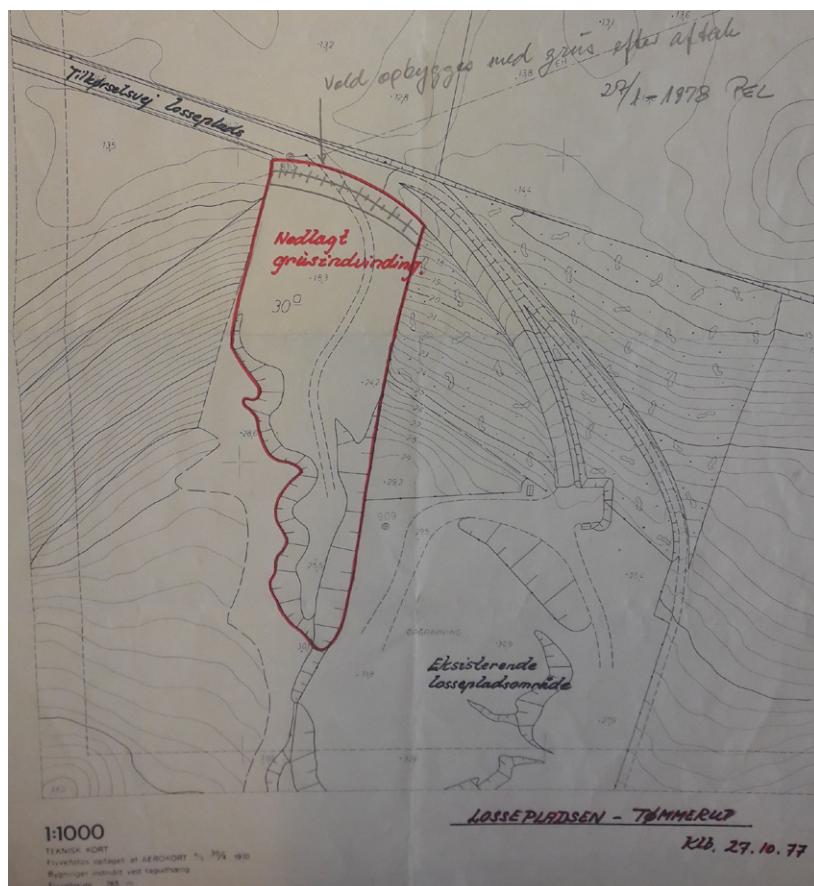
For at tage vare på det presserende affaldsproblem tog Kalundborg Kommunes tekniske afdeling kontakt til proprietær Viggo Jensen, også bosat i Tømmerup. Viggo Jensen havde en grusgrav lige ved siden af Thyge Niensens, som kommunen gerne ville anvende som losseplads. Som der står i et notat fra 31. oktober 1977: „Forvaltningen har flere gange forgæves foreslået Viggo Jensen hullet opfyldt med affald“.⁴⁵ Med den ene hånd planlagde kommunen altså en losseplads, der levede op til miljølovgivningen og sikrede grundvandet mod forurening, mens den med den anden hånd foreslog endnu en grusgrav fyldt op med skrald uden yderligere sikring af grundvand eller omgivelser. Viggo Jensen afslog gentagne gange kommunens tilbud med den begrundelse, at han selv var interesseret i at udnytte de tilbageværende grusforekomster. Hvordan sagen i praksis endte, har det ikke været muligt at klarlægge, men på nyere matrikelkort og i den senere lossepladsregistrering dækker lossepladsen også over Viggo Jensens matrikel, og man må derfor formode, at kommunen fik overtalt ham til at afstå grunden.

Det bejlelige i en nem udvidelse af lossepladsens kapacitet kolliderede med de nye regler for lossepladser samt den spirende forståelse af forureningsproblemer i forbindelse med deponeringen af affald. Det er påfaldende, at dette forhold ikke bliver nævnt. I stedet lader det til, at logikken i Kalundborg Kommunes tekniske forvaltning var, at den kommende kontrollerede losseplads ville „dække“ kravet om miljøhensyn, sådan at man sikrede sig at den fremtidige affaldshåndtering foregik korrekt. Indtil da gjaldt endnu de gamle regler og praksisser. Det lader til,

43 Kalundborg Kommune 1977.

44 Stads- og Havneingeniøren 1977.

45 Teknisk Udvalg, Kalundborg Kommune 1976.

Udsnit af matrikelkort, hvor teknisk afdeling i Kalundborg Kommune har markeret Viggo Jensens matrikel som led i overvejelserne om udvidelse af Tømmerup Losseplads. Foto: Nina Toudal Jessen

at man ikke har kunnet ændre praksisserne på lossepladsen, mens anvendelsen endnu stod på. Den uskyldige uvidenhed kunne altså bøjes i de retninger, der var belejlige. Denne tilgang ses også, hvis man ser på, hvordan klagesager blev behandlet.

Naboer

I takt med at lossepladsen blev fyldt op, steg antallet af klager over den. Det var lokale, der beklagede sig af primært æstetiske årsager. Et ægtepar skrev til kommunen, at: „set fra Tømmerup er bakken året rundt grå og trist (når den ellers ikke er dekoreret med kulørt papir og plastic). Derfor foreslår vi lidt beskæftigelse

på bakken så græsset kunne blive grønt igen, og vi havde lidt pænt at se på, det kunne lidt bøde for generne fra den til tider stinkende losseplads“. ⁴⁶

Andre foreslog beplantning, der kunne dække for lossepladsen, og andre igen beklagede sig over papirflugt på marker og veje. Mens kommunens svar til ægteparret var at slå græsset på bakken og plante træer, der kunne dække for udsynet, var økonomisk kompensation for gener ikke en del af løsningen.

Landmanden Niels Søndergaard, hvis marker lå klos op ad lossepladsen, klagede gentagne gange over plastic, der snurrede sig om toppene på hans nyplantede juletræer, så det skadede træerne. Andre gange havde lossepladsbrande bredt sig til hans afgrøder. Andre landmænd klagede ligeledes over papir på nysåede marker. Nogle naboer klagede over synet af langt, vissent græs på sydsiden af den banke, lossepladsen lå bag. Mens atter andre foreslog beplantning omkring lossepladsen, så den ikke kunne ses. ⁴⁷ Fælles for klagesagerne var altså de fysiske og æstetiske gener, hvor landmændene blandt klagerne især besværede sig over opsamling af papir, inden de kunne påbegynde markarbejde.

Søndergaard havde klaget over lossepladsen gentagne gange fra 1976 og frem. I første omgang blev hans klage afvist og henlagt til efter lossepladsens lukning. Den lukkede i 1979, og i 1980 rejste Søndergaard et krav om erstatning på 2000 kr. for skadede træer og besvær. Kommunen afviste hans klage med det argument, at han ikke boede lige ved siden af lossepladsen. Hans erstatningsret måtte være mindre gyldig, fordi det blot var hans marker, der lå ved siden af lossepladsen. Derudover påpegede kommunen, at der var et samfundsnyttigt aspekt ved lossepladsen, som, hvis ikke juridisk, så moralsk overtrumfede Søndergaards krav om erstatning. ⁴⁸

De mange klager til teknisk forvaltning fra især lossepladsens sidste år mellem 1976 og 1979 vidner om, at de foranstaltninger, der skulle forhindre nabogener, ikke fungerede. Den daglige afdækning med jord kan ikke have foregået, da der i så fald ville have været mindre papir- og plasticflugt. I sommeren 1979 blev generne for naboerne for store til, at kommunen blot kunne ignorere dem, og teknisk forvaltning besluttede at lukke lossepladsen, et par måneder førend den nye losseplads var færdig og klar til modtagelse af affald. ⁴⁹

Det er tydeligt, at der skete et skifte i opfattelsen af affaldsproblemet fra lossepladsens første år til de sidste år. Mens lossepladsen hørte under Tømmerup Kommune, var generne mestendels frygt for rotter og skadedyr. En bekymring, der i høj grad baserede sig på en pragmatisk indstilling til affald. Grundvand var ikke en del af denne forestilling. Igen kan man også vende tilbage til *agnotology* eller ikke-viden – der var altså intet større bagvedliggende plot bag Tømmerup

46 Brev fra Lundgaard til Kalundborg Kommune 1977.

47 Breve fra beboere i Tømmerup til Kalundborg Kommune. 1976.

48 Klagesag Kalundborg kommune 1976.

49 Danielsen 1979, 11.

lossepladsen. Blot pragmatiske ønsker om at komme af med dagrenovation, olie-slam og andet industriaffald.

I overgangen fra sognekommune til den nye kommunestruktur, hvor amtskommunen i høj grad også fik indflydelse, kom nye forestillinger om korrekt anvendelse og korrekt viden ind. Som jeg har påpeget, var der dog ikke megen forandring i praksisserne, hvis man skal dømme ud fra både klagesager og kommunale dokumenter.

Mens affaldshåndteringen officielt blev kontrolleret og sat i system på den nye kommunale losseplads, blev Tømmerup losseplads lukket i 1979. Først et par år efter lukningen blev lossepladsen planeret og sået til med græs – som det havde været ønsket af en lokal borger.⁵⁰ Inden da var der kun udlagt jord for at sikre mod papirflugt, sådan som det også var foreskrevet i Miljøministeriets vejledning om efterbehandling af lossepladser fra 1977.⁵¹ De æstetiske problemer, såsom plast- og papirflugt, samt lugtgener forsvandt dermed, og lossepladsen havde ikke længere en åbenbar tilstedeværelse i lokalmiljøet.

I stedet blev den en del af den indsamling af viden om miljøfarlige lossepladser, der foregik op igennem 1980'erne. Vi forlader derfor lossepladsen som sted, og lossepladsen optræder i stedet som omdrejningspunkt for udviklingen af et vidensapparat, der skulle kontrollere fremtidig forurening og skabe grundlaget for et kommunalt, amtligt og statsligt kontrolapparat i miljøspørgsmål.

Miljøbeskyttelsesloven og indsamlingen af viden

Landsplanssekretariatet, der stod i spidsen for at samle den omfattende fysiske planlægning efter kommunalreformerne i 1970, havde skønnet, at der i 1974 var 1200 ukontrollerede lossepladser i Danmark.⁵² At disse lossepladser ikke altid var registrerede, udgjorde i sig selv et problem for arealplanlægningen, da planlægningen i høj grad var afhængig af indsamlet viden om de fysiske omgivelser.

Den fysiske planlægning i de nye amters tekniske afdelinger skulle pege fremad, og i forhold til affald var det derfor vigtigt at få etableret viden om eksisterende forhold, og hvordan man ville indrette fremtidig affaldshåndtering. Etableringen af denne viden foregik sådan, at amtskommunerne bad kommunernes tekniske afdelinger om at udfylde skemaer om affald og spildevand samt indtegne på udleverede kort de fyldpladser, deponier og andre steder, hvor der med sikkerhed var placeret forskellige former for affald. Kommunernes tekniske afdelinger havde i sidste ende ansvaret for den daglige håndtering af alle former for affald og ligeledes for at planlægge den fremtidige affaldshåndtering. Formålet med at ind-

50 Brev fra R. Jensen til Teknisk Forvaltning 1976.

51 Landbrugsministeriet Arealdatakontoret 1981, 4.

52 Landsplanssekretariatet 1974, 94.

samle viden om lossepladser og andre fyldpladser kan derfor karakteriseres som en kortlægning og et forsøg på at skabe viden om fremtiden.

Amtets fredningsplanudvalg havde allerede i 1971 lavet en oversigt over amtets lossepladser i forbindelse med planlægningen af en vestsjællandsk naturpark, men da denne sigtede på æstetiske hensyn og ikke på lossepladskapacitet, fulgte Vestsjællands Amtskommune i 1975 op med en rundspørge blandt amtets kommuner. Her bad amtet kommunerne redegøre dels for antallet af lossepladser, dels for hvorvidt de var etablerede efter miljølovgivningens forskrifter, som betød kontrol med affaldsdeponering og sikring mod grundvandsforurening. Sammenlagt blev der i 1975 fundet 43 lossepladser i Vestsjællands Amt, og ingen levede op til forskrifterne.⁵³ Mange lå i moser, mergelgrave eller andre huller og kunne tænkes at være til fare for grundvandet.

En detalje ved denne registrering er, at datoen for lossepladsens åbning i Tømmerup angives til at være 1966, som var det år, hvor lossepladsen blev overtaget af Kalundborg Kommune. Som bekendt var lossepladsen allerede åbnet i 1961, men denne oplysning er af den ene eller anden grund ikke blevet videregivet. Muligvis er oplysningen gået tabt et sted mellem den gamle sognekommune og kommunalreformens nyindrettede kommunalforvaltning. I alle senere optegnelser står lossepladsen således til at være anlagt i 1966, da denne information vandrede videre til senere undersøgelser.⁵⁴

Rundspørgen fra 1975 blev anvendt til planlægning af en fælleskommunal affaldsstrategi, hvor amtets kommuner gik sammen i renholdningsselskaber, som skulle sikre en effektiv affaldshåndtering baseret på fremskrivninger af affaldsmængder, prisudvikling og især afstand mellem indsamling og deponering. Rambøll og Hannemann, der udformede rapporten, anbefalede forbrændingsanlæg som den mest pladsbesparende affaldshåndtering, men konstaterede samtidig, at metoden var dyr, hvis der ikke allerede var et forbrændingsanlæg, samt at tekniken til udnyttelse af overskudsvarme endnu var mangelfuld. Lossepladsdeponeringen var altså stadig det mest realistiske, selvom ingeniørerne påpegede, at der i deponering slet ikke er tale om en behandling, men i praksis blot en findeling og nedgravning.⁵⁵ Selvom det måske ikke er specielt overraskende, var erkendelsen af affaldets bestandighed altså velkendt og udbredt ved planlægningen af de nye og fremtidige kontrollerede lossepladser, som var i brug indtil midten af 1990'erne. Den store forskel fra tidligere tiders praksisser – som den der havde været brugt i Tømmerup – bestod mestendels i en bevidsthed om betydningen af perkolatets nedsivning til grundvandet. Altså var det nu påvist, at olieslam, industriaffald og dagrenovation til sammen skabte en meget giftig og forurenende væske, som grundvandet skulle beskyttes fra.

53 Rambøll 1975, 19.

54 F.eks. Vestsjællands Amtskommune 1982.

55 Rambøll 1975, A.2.

Den viden, der blev indsamlet i 1975-rundspørgen, blev ikke anvendt til andet end konstateringen af behovet for et mere strømlinet og styret affaldssystem. I den henseende er rapporten fra Rambøll og Hannemann blot en af mange indsamlinger af viden, der foregik i de første år efter indførelsen af loven om lands- og regionplanlægning. Gang på gang i forskellige planer fra perioden konstateres det, at der mangler viden, førend man kan gå videre med X eller Y-plan, og derfor skal der indsamles ideer og viden på de områder.⁵⁶ De konkrete indsamlinger og kortlægninger vidner derfor om den udbygning og nyindretning af den kommunale forvaltning, der kom i kølvandet på kommunalreformen, hvor nye fagligheder og professioner fik større indflydelse end tidligere.⁵⁷ I forbindelse med indsamlingen af oplysninger omkring lossepladser i Vestsjælland var det deres anvendelse væk fra det lokale, der var i højsædet. Mens de tidligere, ukontrollerede lossepladser i høj grad var lokal viden, blev indsamlingen af oplysninger medvirkende til en standardisering af viden om miljøproblemer, som igen kunne deles, videregives og stadfæstes.

Igen i 1980 skulle kommunerne indsamle viden om tidligere lossepladser. Denne gang var fokus på, hvorvidt der var deponeret genstande og affald, der krævede handling i form af oprensning. Nu skulle kommunerne indsamle oplysninger om kendskab både til pladser, hvor der blev deponeret skrald, samt hvilken sammensætning affaldet havde. Denne registrering skulle derefter sendes til amtskommunen.

Et vigtigt element i overførslen af viden fra de konkrete, fysiske steder til amtets tekniske afdelinger var udarbejdelse af kort med standardiserede signaturer, som Miljøministeriet havde udviklet i 1975.⁵⁸ Det er efterhånden en gammel pointe, at kort og signaturer i videnssociologisk forståelse fungerer som såkaldte *immutable mobiles* – komprimerede enheder, der er i stand til at transportere viden på tværs af tid og sted.⁵⁹ *Immutable mobiles* fungerer som en oversættelse af ellers flygtige informationer til faste former, der er afkodelige på afstand. De oplysninger, der indgik i indsamlingen af viden om lossepladserne i Vestsjælland var estimeret kapacitet, affaldstyper, højde-koter, geologiske forhold i undergrunden samt placering i forhold til grundvandsreservoirer. Alle oplysninger, der bundes i den ene eller anden fagtradition og som dermed er præget af netop den fagtraditions vidensbegreb og *Denkstille*.

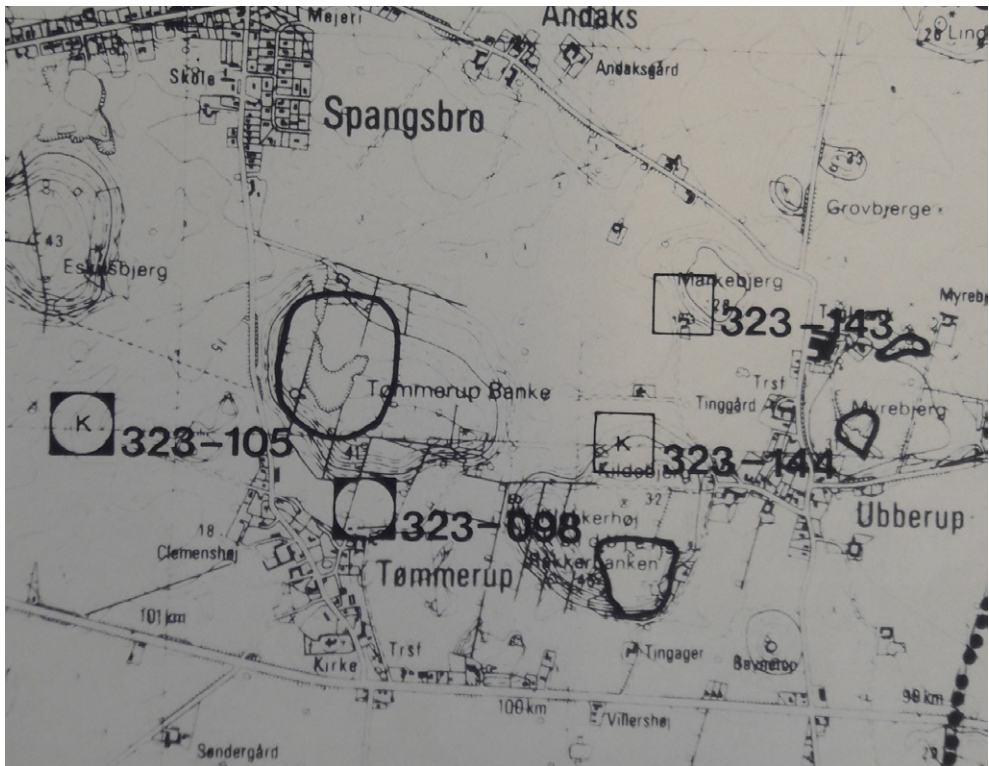
Denne gang blev det konstateret, at der i Vestsjællands amt var 393 pladser, hvor der blev henlagt diverse former for affald. Disse pladser blev kategoriseret fra 1-6. Kategori 1 dækkede over de pladser, hvor der var akut brug for at afværge

56 Se f.eks. Vestsjællands Amtskommune 1976.

57 Christoffersen 2000, 31-34.

58 Vestsjællands Amtskommune 1978, 11-12.

59 Latour 1988, 83; Blok og Elgaard Jensen 2009, 72-75.

Udsnittet viser, hvordan informationerne i rundspørgen blev samlet på oversigtskort i forbindelse med lossepladsregistreringen. Foto: Nina Toudal Jessen.

forurening. Kategori 6 hed blot „alle øvrige pladser“.⁶⁰ Af de 393 var hovedparten – 231 – udefinerede oplagspladser og fyldpladser. Der var dog også 61 pladser, som amtskommunen satte i en såkaldt „kategori II-IV“, hvor det krævede flere undersøgelser, inden man kunne afgøre, om lossepladserne ville forurene eller ej.

Den tekniske forvaltning besøgte Tømmerup Losseplads og kategoriserede efterfølgende lossepladsen som en kategori 2 plads, hvor „iværksættelse af undersøgelser er nødvendige for at vurdere, om det er nødvendigt at iværksætte afhjælpende foranstaltninger“.⁶¹

Ved besøget konstaterede man, at der kun var sparsom vegetation – området var som nævnt også først blevet planeret og besået i sommeren 1980 – men man bemærkede, at det græs, der groede på området, var afsvedet. Der strømmede perkolat ud fra en skråning, og det blev anført, at der „kommer nogen gange noget grøn væske op ad jorden“.⁶²

Mens det tidligt var fastslået, at alle, eller de fleste virksomheder, i området havde afleveret og deponeret forskellige former for industriaffald, var det først i forbindelse med lossepladsregistreringen i 1980-81, at kommunen henvendte sig

60 Vestsjællands Amtskommune 1982, 3.

61 Teknisk forvaltning 1982, 12.

62 Ibid.

direkte til virksomheder, der blev bedt om at specificere *hvilke* typer stoffer der var tale om. Fra blot at skrive plastprodukter skulle virksomhederne nu angive aktive stoffer såsom fenol og andre kemiske sammensætninger.⁶³

Spørgeskemaet har siden 1800-tallet været et vigtigt redskab i indsamling af viden.⁶⁴ I kraft af fortrykte spørgsmål, standardiserede svarmuligheder og regler for besvarelse bliver viden, der er indsamlet sådan, standardiseret. Samtidig kræver spørgeskemaundersøgelser både for- og efterbehandling. Spørgsmålene skal defineres, og undersøgelsen afgrænses. I Tømmerups tilfælde begrænsede de adspurgte sig til kommunens industrivirksomheder, hvilket selvfølgelig giver logisk mening, idet man må formode, at disse virksomheder har afleveret affald af forskellig art i langt mere koncentreret og omfattende mængde, end de typer affald, som private afleverede i samme periode.

Amtskommunens indsamling af oplysninger foregik over et par år, da virksomhederne kun langsomt og til tider mangelfuldt returnerede spørgeskemaerne. Under disse undersøgelser kom det frem, at Dansk Esso – der havde adresse i Kalundborg – havde deponeret ca. 100.000 tons olieslam i lossepladsen i Tømmerup. Ligeledes havde Novo Nordisk og Carmen Curlers afleveret industriaffald fra lossepladsens åbning og frem til 1967. I løbet af denne relativt korte periode må man gå ud fra, at industriaffald har udgjort en væsentlig del af det affald, der blev afleveret.

Optællingen af amtets lossepladser viser naturligvis omfanget af lossepladser i begyndelsen af 1980'erne. Samtidig viser opgørelsen også, at miljøbeskyttelsesforanstaltningerne, der var blevet lov i 1974, stadigvæk ikke var sivet ned til de daglige praksisser – som det jo også var tilfældet ved Tømmerup.

Mens der måske tidligere har været en instinktiv forståelse af affald som urent – som antropologen Mary Douglas for længst har gjort alment i sin *Purity and Danger*,⁶⁵ så var affald ikke længere bare urent og farligt for mennesker, men nu også noget, man måtte forholde sig aktivt til og vide noget om. Langt farligere var altså industriaffaldet og især diverse former for industrislam, der blev deponeret i større mængder. Registreringerne af lossepladserne og affaldssammensætningen vidner om en forvaltning, der er præget af nye forståelser af viden. En forvaltning, hvor viden skal kunne overføres fra et administrativt plan til et andet. I sig selv bliver lossepladsen som sted derfor mindre vigtigt, mens registreringer, opmålinger og omdeling af viden kommer i højsædet.

63 Miljøstyrelsen 1980.

64 Mendelsohn 2011; Porter 1995.

65 Douglas 2002 (1966), xvii.

Konklusioner

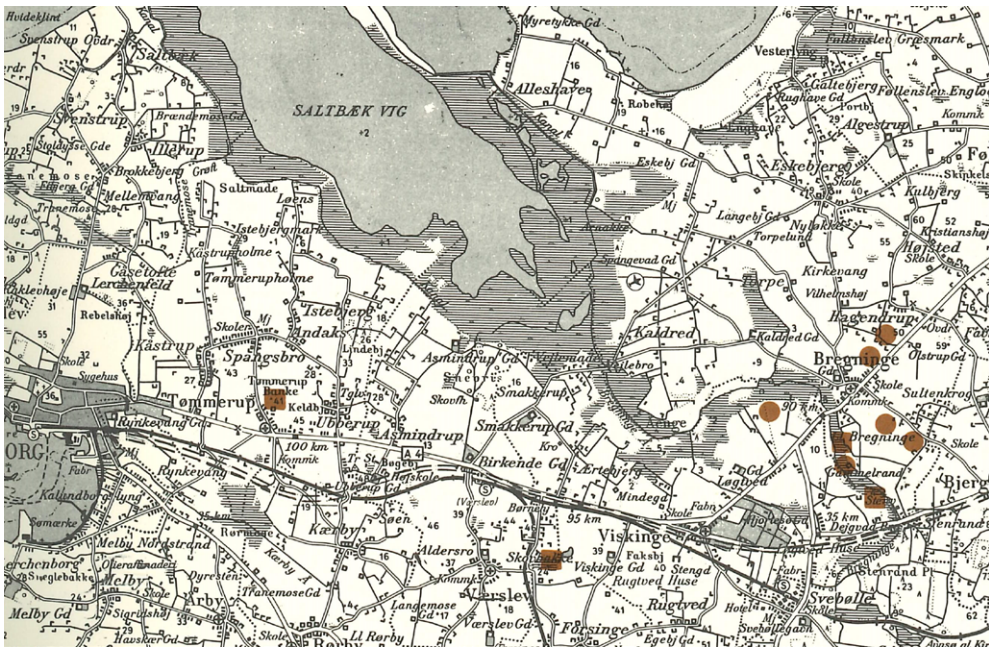
I lyset af nutidens miljøforståelse og krav til affaldshåndtering virker det påfaldende naivt, at man blot deponerede skraldet og affaldet uden tanke på grundvand eller andre konsekvenser for miljøet. Fra nutiden er det nærliggende at tro, at sundhedskommissionen i Tømmerup Kommune ikke vidste bedre end at bruge den gamle grusgrav som losseplads. Denne konklusion på fortidens vegne giver dog ikke noget nærmere indblik i, hvorfor eller hvordan det gik til, at de mange 'huller' i landskabet blev fyldt op med skrald, udkørte biler og køleskabe, men i eftertidens klare lys kan 1960'ernes affaldshåndtering virke præget af uvidenhed.

Som udgangspunkt for en videnshistorisk undersøgelse kan lossepladser og affaldshåndtering bruges ikke blot som prisme til forståelse af forholdet mellem praksisser og viden i kommunalt regi. Kortlægningen af lossepladser i 1980'erne vidner som nævnt tidligere om et markant skifte – ikke blot i miljøopfattelser, men også i opfattelsen af, hvornår der er viden nok om et givent emne eller sted. Indsamlingerne af data giver indblik i en praksis, hvor der næsten ikke kan komme data nok. I den forstand er det relevant at understrege og undersøge, hvordan forståelser af viden og uvidenhed har forandret sig over tid. Et begreb som *agnology* eller ikke-viden er i den henseende relevant for at udvide forståelsen af, *hvad* der gælder som viden, og *hvordan* viden bliver anvendt.

Samtidig handler lossepladsens historie også om en landskabsopfattelse, hvor omgivelserne var til gavn for mennesket.⁶⁶ I dette tilfælde var det Thyge Niensens udtjente grusgrav, der skulle genanvendes til et andet nyttigt formål. Den danske landskabsforvaltning har igennem århundreder sigtet på en nyttiggørelse af omgivelserne, og lossepladser er blot en af mange anvendelser. Historien om lossepladsen i Tømmerup viser denne nytteforståelse. Det var en tilgang til at bruge jorden, som er fremmed for os i dag. Det er nu de færreste, der frivilligt ville lade en losseplads anlægge på deres jord, men det har på et tidspunkt været en gængs kollektiv logik, hvor det forhåndenværendes princip blev vægtet højt.

Selvom lossepladsen var omfattende i størrelse, er den i dag næsten forsvundet. Det er lokal viden, at der har været en losseplads. Går man ind på www.miljogis.dk og finder området, kan man finde ud af, at området er registreret som stærkt forurenet, men det fremgår ikke af tidligere kort, at der har været en losseplads. Lossepladsen fremgår af dokumenter til internt brug inden for administration, men i publikationer til den bredere offentlighed er det kun i udgivelsen „Vestsjællands Naturpark“ fra 1970, at Tømmerup Losseplads er markeret på et kort. Den kontrollerede losseplads fra 1979 fremgår derimod af Kort- og Matrikelstyrelsens kort.

66 Inddæmning og tørlægning af vådområder er et af de mest markante eksempler. Se f.eks. Hansen 2008.

Lossepladsen er markeret med brunt på et 1:150.000 kort, der viser bilkirkegårde og lossepladser i Vestsjælland, 1967. Kilde: „Vestsjællands Naturpark.“

Lossepladser er ikke længere udbredte, og i dag bliver størstedelen af det danske affald brændt på forbrændingsanlæg. Dog er de anslåede 1200 ukontrollerede lossepladser, der har været rundt om i landet, og som nu ligger gemt under muldlag og tørt græs eller som grønne områder, en væsentlig del af både lokale og nationale historier om forholdet mellem landskab, anvendelse og videnspraksisser. I Tømmerup henligger området i dag som et grønt område, der til dels afgræsses af får. Det er påfaldende, at der gror tjørn og buske på dele af området, hvor der ikke er deponeret skrald, mens der udelukkende er græs på det tidligere lossepladsområde.

Litteratur

- Andersen, Vivi Lena. 2012. „Stadens Ureenlighed“. *Kulturstudier* 3 (2):73–105. <https://doi.org/10.7146/ks.v3i2.7640>.
- Bjerre, Andreas. 2019. „Nedlagt losseplads undersøges for giftigt affald efter Grindsted-forureningen.“ *Jydske Vestkysten*, 5. maj 2019.
- Blok, Anders, og Torben Elgaard Jensen. 2009. *Bruno Latour. Hybride tanker i en hybrid verden*. København: Hans Reitzel Forlag.
- Christoffersen, Henrik. 2000. „Den udvidede forvaltning“. I *Stat, Forvaltning og Samfund efter 1950*, redigeret af Peter Bogason, 1. Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

- Danielsen, Ulla. 1979. „Den nye losseplads i Ubberup snart klar til brug“. *Holbæk Amts Venstreblad*, 2. juli 1979.
- Danmarks Statistik. 1966. „Statistisk årbog“. Det statistiske Departement.
- Douglas, Mary. 2002 (1966). *Purity and Danger, An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo*. Florence: Taylor and Francis.
- Eldrup, Anders. 1980. „Planlægningens konsekvenser for forholdet mellem centraladministration og kommuner“. I *Samfundsplanlægning. En antologi om erfaringer, problemer, perspektiver*, redigeret af Niels Arnfred, Sven Bislev, Anders Eldrup, Anders Hesselholdt, Peter Kragh Jespersen, og Morten Sloth, 162–72. Samfundsvidenskabeligt forlag.
- Engberg, Jens. 1999. *Det heles vel, forureningsbekæmpelsen i Danmark fra loven om sundhedsvedtægter i 1850'erne til miljøloven 1974*. Miljøkontrollen, Københavns Kommune.
- Fleck, Ludwig. 1980. *Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache, Einführung in die Lehre vom Denkstil und Denkkollektiv*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hansen, Kjeld. 2008. *Det tabte land, den store fortælling om magten over det danske landskab*. 1. udgave, 1. oplag. Kbh: Gad.
- Hilden, Hans Peter. 1973. *Skrald, storby og miljø. En beretning om Københavns kamp mod affaldet gennem 200 år*. København: Renholdningselskabet af 1898.
- Kalundborg Kommune. 1966. „Kalundborg kommunes losseplads“. *Holbæk Amts Venstreblad*, 27. december 1966.
- Kalundborg Kommune. 1977. „Lokalplan nr. 70 for et område ved Ubberup“. Kalundborg Kommune.
- Kirk, Poul. 1974. „Lossepladsen i Tømmerup bliver rekreativt område“. *Holbæk Amts Venstreblad*, 15. januar 1974.
- Köster, Roman. 2017. *Hausmüll: Abfall und Gesellschaft in Westdeutschland 1945-1990*. 1st ed. Vandenhoeck & Ruprecht.
- Landbrugsministeriet Arealdatakontoret. 1981. *Efterbehandling af arealer anvendt til affaldsdeponering og råstofindvinding med henblik på fremtidig dyrkningsmæssig udnyttelse*. Revideret udg. Vejle: Arealdatakontoret.
- Landsplansekretariatet. 1974. *Arealplanlægning. Status og problemstillinger*. Landsplansekretariatet.
- Latour, Bruno. 1988. *The Pasteurization of France*. Harvard University Press.
- Latour, Bruno. 2011. „Drawing Things Together“. I *The Map Reader*, redigeret af Martin Dodge, Rob Kitchin, og Chris Perkins, 65–72. John Wiley & Sons, Ltd. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9780470979587.ch9/summary>.
- Lässig, Simone. 2016. „The history of knowledge and the expansion of the historical research agenda“. *Bulletin of the German Historical Institute* 59 (Efterår 2016):29–58.

- Mendelsohn, J. Andrew. 2011. „The World on a Page: Making a General Observation in the Eighteenth Century“. I *Histories of Scientific Observation*, redigeret af Lorraine Daston og Elizabeth Lunbeck, 396–420. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Mikkelsen, Anita. „Skarn, skrald og affald-kulturhistoriske træk, der knytter sig til affald.“ *Folk og Kultur. Årbog for Dansk Etnologi og Folkemindevidenskab* (1992).
- Miljøstyrelsen. 1974. „Vejledning fra miljøstyrelsen. Vejledning for kontrollerede lossepladser.“ Miljøstyrelsen.
- Miljøstyrelsen. „Vejledning fra miljøstyrelsen. Miljøhensyn ved planlægning.“ 1974. Miljøstyrelsen.
- Nørrevang, Arne, Tyge W Böcher, Axel Schou, Helge Volsøe, Torben J Meyer, og Christian Overgaard Nielsen, red. 1975. *Danmarks natur. Mennesket og naturen*. Bd. 11. 12 bd. Danmarks natur. Kbh.: Politikens Forlag.
- Porter, Theodore M. 1995. *Trust in Numbers, the Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton University Press.
- Proctor, Robert N. 2008. „Agnotology. A Missing Term to Describe the Cultural Production og Ifnorance (and Its Study)“. I *Agnotology. The Making and Unmaking of Ignorance*, redigeret af Robert N. Proctor og Londa Schiebinger, 1–37. Stanford, Californien: Stanford University Press.
- Rambøll, Hannemann A/S. 1975. „Fælleskommunal affaldsbehandling. Teknisk økonomisk redegørelse“. Vestsjællands Amtskommune.
- Rathje, William L., og Cullen Murphy. *Rubbish! The Archaeology of Garbage*. University of Arizona Press, 1992.
- Mordhorst, Camilla og Bjørn Omel Risom. 2012. „Hundelorte, cigaretskodder og pizzabakker“. *Kulturstudier* 3 (2):14–42. <https://doi.org/10.7146/ks.v3i2.7638>.
- Sarasin, Philipp. 2011. „Was ist Wissensgeschichte?“ *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur (IASL)* 36 (1):159–172.
- Simonsen, Maria og Laura Skouvig. 2019. „Videnshistorie. Nye veje i historievitenskaberne“. *temp. tidsskrift for historie*, nr. 19:26.
- Stokes, Raymond G, Roman Köster og Stephen C. Sambrook. 2013. *The business of waste, Great Britain and Germany, 1945 to the present*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strasser, Susan. 2000. *Waste and want, a social history of trash*. New York: Holt : Metropolitan.
- Trap, J. P. 1954. *Danmark*. 5. udg. Bd. 3. Kbh: G.E.C. Gad.
- Uekötter, Frank. 2013. „Farming and not knowing. Agnotology meets environmental history“. I *New Natures : Joining Environmental History with Science and Technology Studies*, edited by Dolly Jørgensen, et al., University of Pittsburgh Press, 2013., redigeret af Dolly Jørgensen, Finn

Arne Jørgensen, og Sara B. Pritchard, 37–51. University of Pittsburgh Press. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/kbdk/detail.action?docID=2039427>.

- Vestsjællands Amtskommune. 1976. „Vestsjælland Amtskommune. Regionplanlægning. De kommunale oplæg. Fredningsplanudvalgets oplæg.“ Vestsjællands Amtskommune.
- Vestsjællands Amtskommune. Teknisk Forvaltning. 1978. „Miljøkvalitetsplanlægning. Kortlægning“. 1. Teknisk Forvaltning.

Utrykte kilder

- Brev fra borger til Kalundborg Kommunes tekniske afdeling, 24.04.1975, Kalundborg Kommune. Journal 433-00-00. Ubberup Losseplads. 1976.
- Fredningsstyrelsen. 1971. „Notat. Losseplads“. Kalundborg Kommune. Journal 433-00-00. Ubberup Losseplads. 1976.
- Jensen. R. Brev til Teknisk Forvaltning, Kalundborg Kommune. Journal 433-00-00. Ubberup Losseplads. 1976.
- Klagesag Kalundborg kommune. Journal 433-00-00. Ubberup Losseplads. 1976.
- Lundgaard, B. og B. 1977. „Angående sydsiden af lossepladsen“, 14. september 1977. Kalundborg Kommune. Ubberup Losseplads. Journal 433.00.1976.
- Larsen, Poul Erik, Stads- og havneingeniør. 1977. „Lossepladskapacitet“, 31. oktober 1977. Kalundborg Kommune. Ubberup Losseplads. 433.00.1976.
- Miljøstyrelsen, Miljøministeriet. „Notat vedrørende kortlægning af lossepladser og lokaliteter med henblik på – ved hjælp af analyser af grundvandet og recipienter heromkring – at undersøge virkningerne af eventuelt henlagt eller nedgravet kemikalieaffald.“, 21. oktober 1980. Kalundborg Kommune. 326.430. Affaldsplanlægning. B.2.
- Stads- og Havneingeniøren. 1974. „Vedr. lossepladsen i Tømmerup. Afgift for aflæsning af affald.“, 19. december 1974. Kalundborg Kommune.
- Stads- og Havneingeniøren. 1977. „Notat. Lossepladskapacitet“, 31. oktober 1977. Kalundborg Kommune. Journal 433-00-00.
- Teknisk afdeling, „Notat fra møde den 20. januar 1975 vedrørende anlæg af ny, kontrolleret losseplads ved Ubberup.“ 1975. Privat arkiv, Eskild Pedersen, Ubberup.
- Teknisk Forvaltning. „Lossepladsregistrering“. 326-430-Affaldsplanlægning. Kalundborg Kommune.
- Tømmerup Kommune: Saggruppeordnede sager (1831-1966). Rigsarkivet. 10-29: 70 – 72.
- Vestsjællands Amtskommune, 1982. „Lossepladsregistrering. September 1980 – maj 1982.“ Teknisk Forvaltning. Kalundborg Kommune. 326-430-Affaldsplanlægning.

Summary

„The landfill is expected to shutdown“

Managing waste and collecting knowledge in 1970s Denmark.

This article investigates changing approaches to waste management and landfills in a Danish rural area from the 1960s onwards. The article shows how we may understand waste management as a question of different knowledge systems that developed alongside a professionalisation and centralisation of Danish bureaucracy. It follows two strings: First, it traces the practices and rules regarding waste management before the instigation of the 1974 environmental law. Second, it follows the collection and development of knowledge regarding landfills. This knowledge shaped the basis of future measurements for *environmental* planning. The article argues that while we may see the lack of environmental policies and regulations of waste management as simply innocent, non-knowledge, understanding the practices may reveal other sets of knowledge that co-exist with the ‘professionalised’ knowledge of the 1980s.